

УКРАЇНСЬКО-МОСКОВСЬКІ ВІДНОСИНИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ НАЦІОНАЛЬНО ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ ПІД ПРОВОДОМ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО (1648 – ЛІТО 1649 РР.)

Становлення української Козацької держави у середині XVII ст. відбувалося в надзвичайно складних геополітичних умовах: в Європі якраз закінчувалася Тридцятилітня війна і лише в жовтні 1648 р. був укладений Вестфальський мир. Ця війна суттєво змінила розстановку сил у всій Європі. Були разом з тим послаблені й позиції Речі Посполитої, яка у внутрішньому житті переживала ослаблення центральної влади. Небажання сусідів визнати на перших порах будь-яку автономність українських земель робило проблематичним перспективи реалізації планів Б. Хмельницького стосовно ведення ним дипломатичної політики, спрямованої на пошук потенційного надійного союзника.

Надзвичайно важливим напрямком дипломатії українського гетьмана був московський, що визначався кількома чинниками. Це, насамперед, сприйняття Московського царства як військово-політичної сили, що разом з Козацькою державою могла б мати суттєвий вплив в східноєвропейському регіоні. А також однаковість віри, відносна схожість мови, близькість територій, що породжувала спільні економічні та культурні зв'язки та інтереси тощо. Ці фактори роблять дослідження українсько-московських відносин на початковому етапі національно-визвольної війни актуальними і сьогодні.

Проблема українсько-московських відносин доби національно-визвольної війни привертала до себе пильну увагу багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, науковий доробок яких досить вагомий. Разом з тим вона стала чи не найбільш політизованим сюжетом української історії нового часу, що зумовило не лише значні розбіжності в концепціях окремих істориків, шкіл і напрямків в історіографії, а й привнесло чимало суб'єктивізму, догматизму та ідеологічної упередженості в її висвітлення. Так, вітчизняні дослідники, які працювали в радянський час (В. Голобуцький, В. Касименко, О. Козаченко, Л. Олійник, Ф. Шевченко та ін.), у більшості своїй змушені були доводити, що Хмельницький вже з 1648 р. остаточно став на шлях приєднання до Москви. Натомість зарубіжні історики та науковці діаспори навпаки прагнули зобразити картину непримиренних перманентних непорозумінь і конфліктів, що раз у раз виникали у стосунках з московським царем, починаючи вже з 1648 р. Зрозуміло, що як перший, так і другий підхід не сприяють з'ясуванню наукової істини, пошук якої необхідно проводити, відмовившись від будь-якої упередженості та екстраполяції сучасних політичних доктрин на ґрунт середини XVII ст. [1;22].

Разом з тим проблемою українсько-московських відносин цікавилися майже всі історики, що досліджували період національно-визвольної війни. Серед самих відомих М. Костомаров, М. Грушевський, В. Липинський, І. Крип'якевич, В. Замлинський, О. Ярошенко, О. Апанович та ін. Серед сучасних істориків цю проблему досить детально вивчали В. Смолій, В. Степанков, В. Горобець, Я. Дашкевич, В. Сергійчук. В працях останніх давалася досить виражена та об'єктивна оцінка відносин між Козацькою державою та Московією.

Основною джерельною базою з даної проблематики є документи пов'язані з дипломатичними зносинами між Чигирином та Москвою. Це листи Б. Хмельницького російському уряду, листи гетьманського уряду російським воєводам, матеріали українських посольств в Росії, статейні списки російських посольств у Польщу з питань пов'язаних з Україною, листи порубіжних воєвод російському уряду, різні законодавчі акти та ін [2;14-15].

Московський напрям української політики був започаткований ще за часів оформлення козацької організації України. Наприкінці XVI ст. козацтво заявило про себе, коли піднялось на відкриту соціально-станову боротьбу проти Речі Посполитої, реально підкорило своїй владі значну територію України та стало самостійним гравцем міжнародної політики. Козацько-селянські війни виявили різноманітні вектори української політики, серед яких російський мав велике значення. Так, під час повстання гетьмана К. Косинського (1591-1593 рр.) повстанці встановили тісний контакт з російським царем Б. Годуновим. Із Запоріжжя козацький гетьман звернувся до московського уряду з проханням прийняття Запорозького Війська під владу Москви. За твердженням польських джерел подібні рішення висловлювала козацька рада на чолі з Северином Наливайком (1594-1596 рр.). Російсько-український кордон наприкінці XVI

ст. фактично був прозорим для козацько-селянських загонів, які відступали під ударами польських військ на російську територію, а потім, відновивши свої сили, знову повертались в Україну. Царські укази спонукали до активних дій донських козаків, які виступали союзниками запорожців, а також дозволяли українцям без перешкод переходити під московську юрисдикцію [3;13].

1620 р. гетьман П. Сагайдачний відправляє до Москви посольство з листом в якому пропонується російському царю взяти на службу запорозьких козаків. У лютому 1625 р. до Москви, за дорученням митрополита І. Борецького, прибув єпископ Луцький – Ісакій з проханням до царя та патріарха Філарета прийняти Україну та запорозьких козаків під високе "покровительство" московське [3;13]. Таким чином, ще до початку повстання Б. Хмельницького українська сторона мала досвід дипломатичних зносин з Московською державою.

Вихідною точкою українсько-московських відносин доби національно-визвольної війни слід вважати події пов'язані з появою татарської орди на чолі з Тугай-беєм на теренах українських земель, що були складовою Речі Посполитої. А поскільки ще в 1647 р. царський уряд уклав з Польщею союз для оборони від татар, то з початком визвольної війни польська сторона починає активно зноситися з московськими воєводами стосовно надання ними допомоги в боротьбі проти кримчаків та повсталих українців. Можна погодитися з думкою радянського дослідника В. Замлинського, що на початку повстання про Хмельницького в Москві знали лише з польських листів царю, в яких український гетьман іменувався не інакше як "розбійник", "простий холоп", "бунтар" [4;126].

Фактичним початком українсько-московських відносин за Б. Хмельницького всі дослідники вважають лист гетьмана, відправлений 8 червня 1648 р. до царя Олексія Михайловича. Основний його зміст полягає в тому, що гетьман, повідомляючи про свої перемоги під Жовтими Водами та під Корсунем, зазначає про смерть короля Речі Посполитої Владислава IV і пропонує зайняти польський престол московському царю: "Зичили бихмо собі самодержца господаря такого в своєї землі, яко ваша царская велможност, православний хрестиянский цар..." [5;49]. Далі в листі йдеться "еслі би била на то воля божая, а поспех твуй царский зараз, не бавячися, на панство тоє наступати, а ми зо всім Войском Запорозким услужить вашой царской велможности готовисмо..." [5;49].

На думку автора, в цьому листі гетьман хотів насамперед показати своє позитивне ставлення до московського царя з метою нейтралізації його як можливого союзника Польщі. Не можна вважати, що цей лист свідчить про бажання Хмельницького бути під царською рукою, як вважав М. Петровський, а тим більше про намір гетьмана "возз'єднати" Україну з Росією, про що твердив Ф. Шевченко. Хоча були певні сприятливі історичні передумови приєднання українських земель до Московської держави (однакова православна віра, певні економічні зв'язки, близькість територій тощо), проте перед тим ці території протягом трьох століть входили до складу польсько-литовської держави, а до того мали власну традицію державотворення в Галицько-Волинській Русі та Руській державі з центром в Києві.

Не має також натяків гетьмана стосовно прийняття підданства московського царя і в інших хронологічно близьких листах до севського воєводи З. Леонт'єва (червень 1648 р.) [6;34] та путивльського воєводи Н. Плещеева (липень 1648 р.) [6;64]. Якщо ж забігти трохи наперед і пригадати лист Хмельницького Дьєрдю І Ракоці, датований жовтнем 1648 р. [5;78], в якому український гетьман пропонував трансільванському князю також посісти польський престол за підтримки козаків, то лист гетьмана до Олексія Михайловича слід розцінювати не що інше, як добре продуманий тактичний крок.

Певною мірою можна погодитися також з думкою українського історика В. Липинського, котрий вважав, що в умовах цілковитої незрілості будь-якої самостійності підвладних йому земель, гетьман міг мати на меті зміцнення становища українських територій за рахунок появи на польському престолі монарха-некатолика (тобто російського царя). [7;24] Тим більше, що практика зайняття одним монархом кількох престолів в середньовічній Європі уже була.

Ще більшого напруження та занепокоєння у гетьмана викликала позиція російських військ наприкінці другої декади червня 1648 р., коли значна їх кількість була зосереджена на російсько-українському кордоні та могла вторгнутися в українські землі. В листі Б. Хмельницького, датованому 20 червнем 1648 р. до хотмизького князя, воєводи С. Болховського козацький гетьман досить-таки прямолінійно заявив, що "не сподівалихмося того по царскому величеству великого царя і князя Алексія Михайловича і по вас самих православних хрестиян,

штоби есте віру нашу хрестиянскую, однакую з вашою, міли наступоват, а на нас ляхом помагат..." [5;54]. Далі гетьман пише якщо "...хочете ль нам бит приятелями, теди нам на помоч прибивайте, а ми вам также, кгда се в чом трафит може, повинни будемо, тим же способом на услугу вашу с кождим часом заділоват і одслужоват" [5;55]. Не можна не погодитися з думкою таких авторитетних сучасних дослідників доби національно-визвольної війни як В. Степанкова та В. Смолія, що в даному випадку гетьман пропонував Росії укласти союз для взаємодопомоги та просив надати військову поміч тепер, під час боротьби проти Речі Посполитої [8;132].

Разом з тим перші повстання на Україні співпали з складним внутрішньополітичним становищем Московської держави. У Москві на початку червня 1648 р. спалахнуло велике народне повстання. Потім воно поширилося на Козлов, Сольвичегодськ, Воронеж, Курськ та інші міста. Не кращі часи переживала Росія і на зовнішньополітичній арені. Виявлялись тяжкі наслідки російсько-польської війни, країна балансувала на межі війни з Туреччиною, ледве відбивала татарські напади, досить важкими та непередбаченими залишались відносини з Швецією [3;14].

Якраз у цей час до московського уряду почали надходити повідомлення про розгром польського війська під Жовтими Водами та Корсунем. 19 червня 1648 р. в Москві отримали першого листа Б. Хмельницького до царя. Ситуація помітно змінювалася й московський уряд, утративши союзника в особі польського війська в Україні та переконавшись, що татарська орда не має наміру вдиратися на російські землі, а також будучи вкрай заклопотаним невтішними внутрішніми справами, відмовився від запланованого походу в Україну. Відповідне розпорядження надійшло й до воєводи С. Болховського. В листі від 11 липня 1648 р. до українського гетьмана він переконував, що російські війська зосереджені в прикордонних містах виключно для захисту від нападу татар: "И вы б и вперед от нас такого не мыслили и опасения никакова не имели; и от вас никакова дурна не чаем и опасенья не имеем потому, что вы с нами одное православные христианские веры" [8;133]. Безперечно, що основним змістом листа була нормалізація російсько-українських стосунків.

Більше того, московський уряд зацікавився подіями, що відбувалися в Україні. Тому в цей час була видана царська грамота, що забороняла воєводам самостійно вести листування з Б. Хмельницьким без санкції центрального уряду. Кожен лист, одержаний від козацького гетьмана, воєводи мусили негайно пересилати в Посольський або Розрядний приказ. Відповідно і текст відповіді, яку мав давати той чи інший воєвода надсилався з Посольського чи Розрядного приказів [9;147].

Принагідно слід зазначити, що тогочасний поштовий зв'язок (функції поштаря виконували гінці) був відносно повільним, тому Хмельницький міг отримати надіслану йому з Москви епістолярію не швидше як через півтора-два тижні. Через те, будучи стурбованим позицією московської сторони та не маючи ніяких новин від свого посольства у Варшаві, гетьман 11 липня 1648 р. надіслав до путивльського воєводи Н. Плещеева листа, в якому знову ж таки йдеться про те, що "...Ми не того зичимо осудареви православному, цареві хрестиянскому Олексієви Михайловичови, жеби он міл на нас воєвати, але зичимо его царскому величеству того, штоби он, – теперь час мает, – на ляхи ішол воєвати, азали би дал бог, штоби он ляхом і нам паном і царем бил однос віри греческое, яко православний цар хрестиянський..." [5;57].

На думку В. Степанкова та В. Смолія є підстави вважати, що саме тоді Хмельницький послав листа і цареві, схиляючи його до наступу на Річ Посполиту в районі Смоленська, тоді як гетьман ударив би по ворогові зі свого боку, щоб поляки "большей над нами, христиани, власти не имели и крови нашиє, которую от колких сот лет пролиять тиранско, сиречь мучительско почали, не проливали". Український гетьман висловлював бажання, "чтоб ваше царское величество был над нами государем, а не иноверцы, яко самодержца..." [8;142].

Лише на початку третьої декади липня 1648 р. Б. Хмельницький отримав вищезгаданого листа від С. Болховського, в якому український гетьман визнавався по-суті не як пересічний реабіліант, а як представник певної військово-політичної сили. Безперечно Б. Хмельницький радів з цього, проте відправляючи посла до путивльського воєводи Н. Плещеева застерігав, що не варто нападати росіянам на одновірних українців, бо після того як останні досягнуть примирення з Польщею, візьмуть і разом спрямують свої сили проти Росії. Разом з тим Б. Хмельницький продовжував свою дружелюбну політику до Росії: "Ми вам зичили всего доброго і цареві вашему пановання і королевства полского" [6;64-65].

В наступному листі козацького гетьмана до хотмизького воєводи С. Болховського,

датованому 29 липнем 1648 р. логічно прослідковується думка, що Україна не зможе знайти замирення з Польщею і знову ж таки пропонує Олексію Михайловичу підтримати Україну [6;66-67]. Зрозуміло, що на 1648 р. московський цар, безумовно мав велику спокусу позмагатися у боротьбі за польський престол, проте реальних сил для цього не мав.

Разом з тим досить серйозні занепокоєння українсько-московські зносини викликали в польському таборі. Так, в листі ксьондза А. Мокрського до польського короля Я. Казимира стосовно відносин України з Росією йдеться наступне: "Москва для него (тобто Хмельницького – А.К.), по слухам войско готовит. Сообщил [Хмельницький] также о том, что в Москву напишет, чтобы Москва под Смоленск приходила." [10;192-195].

Не можна не погодитися з думкою відомого дослідника Я. Федорука, що попри всі вищенаведені факти українсько-московські відносини протягом весни-літа 1648 р. залишалися надзвичайно невизначеними [11;28]. Великою мірою ця невизначеність була спричинена Річчю Посполитою, що, маючи юридичну підставу – договір 1647 р., суттєво впливала на позицію московського царя.

Кардинально змінився підхід московського царя Олексія Михайловича до московсько-українських відносин після переможної для української сторони битви під Пилявцями у вересні 1648 р. Безперечно, що в очах вищих владних московських кіл особистість Б. Хмельницького змушена була еволюціонувати від звичайного бунтаря та ватажка повстання до серйозного гравця міжнародних відносин в даному регіоні.

Наступного розвитку українсько-московські відносини набрали в грудні 1648 р., після ряду зустрічей Б. Хмельницького з єрусалимським православним патріархом Паїсієм в Києві [12;226]. На жаль, на даний час не має достовірних джерел, що могли б детально висвітлити зміст переговорів гетьмана з патріархом, пороте всі дослідники ставлять факт розмов між ними про взаємовідносини між Україною та Московією поза сумнівом.

Історики В. Смолій та В. Степанков не виключають, що саме під впливом цих бесід Б. Хмельницький вирішив відправити до Москви посольство С. Мужилівського з клопотанням перед царем надати воєнну допомогу. Разом з тим український гетьман просив Паїсія порушити перед московським царем питання про прийняття в його підданство Війська Запорозького. З словами патріарха "ныне они, гетман и все Войско Запорожское, велели ему, патриарху, бить челом царскому величеству, чтоб он, великий государь, изволил Войско Запорожское держать под своею государскою рукою, а они, черкасы, ему государю, будут как есть каменная стена, и чтоб он, государь, им помочь учинил ратными людьми, а они черкасы, ему государю, вперед будут надобны..." [8;196]. Отже, лише зараз ми можемо говорити про прохання Б. Хмельницького прийняти підданство московського царя.

Проте разом з тим це породжує нові проблеми та запитання. Насамперед, яку форму підданства бажав від царя Б. Хмельницький, а також наскільки цей крок був щирим з його боку. Як відомо, у 1648 р. Хмельницький прийняв підданство турецького султана, що не тягло за собою входження території українських земель до складу Туреччини, а передбачало лише опіку та протекторат над Військом Запорозьким. Якщо тлумачити бажання бути підданим російському царю в цьому сенсі, а на це вказує той факт, що в майбутньому козаки "вперед будут надобні" (оскільки в інакшому разі московський уряд мав би змогу розпоряджатися козацькою військовою силою без їх бажання та згоди), то це був надзвичайно вдалий тактичний крок українського гетьмана.

На початку лютого 1649 р. Б. Хмельницький прийняв Василя Михайлова, першого офіційного представника російського уряду. Цар через посланця переконував, щоб українці "в покое жили с ляхами и с княжеством Литовским и чтоб большеи кровь христьянская не разливалась..." [8;199].

8 лютого 1649 р. український гетьман написав відповідь. Подякувавши за одержаний лист, він доводив неможливість довготривалого миру між Військом запорозьким і Річчю Посполитою, бо "ляхи, те хитрыя и несправедливые в слове, до нас с миром ныне присылают, а там войско собирают на нас, несколько городов христьян высекли, попов и чернцов имаючи рубят и розные муки яко Ирод чинят..." [5;94-95]. Хмельницький нагадав, що минулого року він двічі марно звертався до царя з проханням наступати "на ляцкую землю" з військом в районі Смоленська, щоб ляхи "большей над нами, христьяны, власти не имели и крови нашия, которую от колких сот лет проливать тиранско..." [5;94-95].

Також нагадав гетьман про те, що він не отримав ніякої відповіді на своє прохання про підданство від московського царя. Тепер Хмельницький знову висловлював бажання щоб

Олексій Михайлович "нам найнижайшим слугам и подданным своим, государем и царем, яко православное светило и самодержцею, за благославлением Божиим учинился" [5;94-95], і просив, коли Польща розпочне військові дії проти України, надати воєнну допомогу, перейшовши в наступ у районі Смоленська [5;94-95].

Це знову ж таки є підтвердженням того, що у врегулювання українсько-польських відносин гетьман прагнув розіграти московську карту. Слід вважати і на те, що саме в цей час у Хмельницького остаточно викристалізувалася ідея створення на українських землях незалежної держави і зносини козацького гетьмана з Московією слід розглядати як один з можливих механізмів здійснення цих планів.

Надзвичайно несприятлива міжнародна кон'юктура на початку весни 1649 р. змусила Б. Хмельницького інтенсифікувати свою дипломатичну гру з Москвою. Не зовсім вдала місія українського посла С. Мужилівського разом з патріархом Паїсієм [13;14] засвідчила, що московський уряд фактично відмовився обговорювати питання про надання військової допомоги козацькій Україні.

16 березня 1649 р. до України було вислане московське посольство на чолі з Г. Унковським для кращого з'ясування ситуації. Разом з московським посольством вертався і С. Мужилівський. Посольство прибуло до Чигирин в середині квітня 1649 р., проте Б. Хмельницький, повідомлений Мужилівським про невдачу в Москві, першого дня, навіть, не зустрівся з його представниками. Г. Унковський разом з посольством привіз від Олексія Михайловича, грамоту, зміст якої, на жаль, невідомий.

В ході переговорів стало зрозуміло, що московський уряд не мав наміру розпочинати війни проти Речі Посполитої, де вже був коронований на правління Ян Казимир. Проте у випадку, коли козацька Україна зможе самостійно вирішити свої проблеми з Польщею, то Москва буде готова прийняти українців у підданство. На запитання Г. Унковського про характер стосунків Війська Запорозького з Кримським ханством, український гетьман запевнив російського посла, що він не має на меті використовувати військові сили цього союзу в північно-східному напрямку [8;211-212].

За таких зовнішньополітичних розкладів Хмельницький вважав необхідним подальший розвиток політичних відносин з Росією, тому вирішив направити до Москви посольство на чолі з чигиринським полковником Федором Вешняком. Основною його метою було засвідчення готовності Війська Запорозького служити "великому государю" та знову порушити клопотання про направлення царського війська на допомогу Україні.

В листі Б. Хмельницького до московського царя від 3 травня 1649 р. український гетьман прохав російського монарха належним чином прийняти посольство Ф. Вешняка та наказати московським військам перейти в наступ на Польщу. Разом з тим у листі вперше було сформульовано клопотання до московського царя прийняти в підданство не лише Військо Запорозьке, а й "всю Русь": "...и нас под милость и оборону свою и всю Русь, нине помилости Божий против ляхов совокупляючуся, возьми" [6;177-178].

24 травня 1649 р. козацьке посольство на чолі з Ф. Вешняком прибуло до Москви, а 5 червня полковника "по большому чину" прийняв цар. В середині червня йому було дано відпускну аудієнцію. В грамоті до Війська Запорозького цар дякував за готовність козаків служити йому, проте повідомляв, що за даної ситуації він не може розпочати воєнних дій проти Речі Посполитої [7;214-215]. Для української сторони це, по-суті, означало те, що перед новим військовим зіткненням з військом Речі Посполитої літом 1649 р. вона змушена буде покладатися лише на колишнього, досить непевного союзника – Кримське ханство.

Таким чином українсько-московські відносини протягом 1648 – літа 1649 рр. пройшли досить динамічний шлях та мали здебільшого не зовсім визначений характер. Козацький уряд зміг добитися в московському напрямі певних успіхів. Насамперед це нейтралізація Московської держави як можливого союзника Речі Посполитої, налагодження з нею добросусідських відносин, визнання молоді Козацької держави як повноправного суб'єкта міжнародних відносин, розвиток своєї дипломатичної служби. Поряд з цим Б. Хмельницькому протягом цього часу не вдалося створити разом з Московією військово-політичного союзу, що міг би суттєво змінити співвідношення сил в Південно-Східній Європі. Північний сусід, що в цей час переживав складне внутрішньо- та зовнішньополітичне становище, вирішив зайняти вичікувальну позицію, що в подальшому давало йому можливість ведення двозначної політики стосовно України.

Література

1. Горобець В., Струкевич О. Українсько-російські політичні відносини XVII – XVIII ст.: тенденції характеру, етапи // УІЖ. – 1997. – №1. – С. 23-29.
2. Кучернюк М.Ф. Джерела про російсько-українські політичні зв'язки в роки визвольної війни українського народу (1648 – 1654). – Львів: Вища школа, 1980. – 179 с.
3. Левітас Ф. Російський фактор в зовнішній політиці Богдана Хмельницького // Історія в школі. – 2004. – №3. – С. 13-17.
4. Замлинский В. Богдан Хмельницкий. – М.: Мол. гвардия, 1989. – 336 с., ил.
5. Документи Богдана Хмельницького (1648-1657) / Упорядники І. Крип'якевич, І. Бутич. – К., 1961. – 738 с.
6. Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы: В 3 т. – М., 1953. – Т.2. – 490 с.
7. Липинський В. Україна на переломі 1657-1659 рр: Замітки до історії українського державного будівництва в XVII ст. – К., 1997. – 167 с.
8. Смолій В., Степанков В. Богдан Хмельницький: соціально-політичний портрет. – К.: Знання, 1995. – 610 с.
9. Касименко О. Російсько-українські взаємовідносини 1648 – поч. 1651 рр. – К., 1955. – 430 с.
10. Документи об освободительной борьбе украинского народа 1648-1654 гг. – К.: Наукова думка, 1965. – 825 с.
11. Федорук Я. Зовнішньополітична діяльність Богдана Хмельницького та формування його політичного програми (1648 – серпень 1649 рр.). – Львів, 1994. – 65 с.
12. Крип'якевич І.П. Богдан Хмельницький. – Львів, 1990. – 509 с.
13. Всегоренко М. Богдан Хмельницький: історія його воєн та політики. – Львів: Дешева книжка, 1936. – 32 с.

*Наталія Людкевич
наук. керівник – асист. І.О. Федорів*

ПОСТАТЬ МИКОЛИ КОПЕРНИКА В ІСТОРІЇ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЄВРОПИ

Науково-технічна революція, яка проходить на наших очах і при нашій, від частини, безпосередній участі супроводжується глибокими змінами у сфері виробництва та людської діяльності. А між іншим кілька сот літ тому, люди жили в примітивних умовах, де основою механічної енергії були людські мускули, вітер та вода. Подорож між двома містами тривала довше, ніж зараз триває політ на літаку між двома материками. Однак, незважаючи на такий примітивний спосіб життя в минулому, вчені виділяють періоди бурхливого розквіту науки, її революційний процес перетворення кількості в якість, посилення зв'язку між теоретичною і практичною діяльністю [2: 6].

Як кажуть, революцію здійснюють люди, які є авангардом, титанами своєї епохи. До таких особистостей належать і великий польський вчений Микола Коперник, "перетворювач астрономії і математики", чудовий лікар і видатний економіст, талановитий адміністратор і дипломат.

Актуальність даної статті в тому, що Коперником були проведені дослідження, вплив яких, на подальший розвиток науки важко переоцінити. Вчений у своїх дослідженнях, кинув виклик церковному авторитету, здійснив революційний переворот не тільки в будові Всесвіту, а й в розвитку наукового світогляду, що призвело врешті до повалення релігійного тиску [4: 10]. Звідси і починається відлік звільнення природознавства від теології. Цей революційний процес в розвитку природознавства зараз часто називають природничо-науковою революцією Нового часу, поштовхом до якої став безсмертний твір -знаменита книга Миколи Коперника "Про обертання небесних сфер".

Основною заслугою Коперника було заснування положення про те, що видимий рух Сонця і зірок пояснюється не обертанням їх навколо Землі, а добовим обертанням самої Землі навколо власної осі і річним обертанням її навколо Сонця. Цим ідеї геліоцентризму було надано наукове обґрунтування і відкинута панівна в той час геоцентрична система Клавдія Птолемея [1: 13].

Видатний астроном і гуманіст з повагою ставився до мислителів минулого. Спочатку він мав намір лише удосконалити працю Птолемея, якого високо цінував. Ці виправлення мали засновуватись на основі теорії будови світу та принципів руху Землі. Однак вийшло по-іншому. Праця Коперника "Про обертання небесних сфер" не стала удосконаленою теорією Птолемея, а стала зовсім новим досягненням, що відрізнялось від вчень античного світу.

Розроблена М.Коперником теорія дозволила йому вперше в історії науки про небо